

Úton az egyetemes szellem felé

A hit érésének hat fokozatáról

A Mester egyszer így szólt: „A vallási meggyőződés nem a valóság-ról tett kijelentés, hanem csupán utalás, mint amikor az ujjunkkal rámutatunk valamire, ami titkot ábrázol és túl van az ember számára hozzáférhetőn. Röviden, a vallási meggyőződés csak egy ujj, amely a holdra mutat.

Egyesek sosem jutnak tovább az ujj tanulmányozásánál. Mások az ujj szopogatásával foglalatoskodnak. Ismét mások arra használják az ujjukat, hogy becsukják vele a szemüket. Ezek a jámbor buzgólkodók, akiket a vallás vakká tett.

Tényleg kevesen vannak azok, akik elég messze tartják maguktól az ujjukat ahhoz, hogy láthassák, mire mutat – ők azok, akiket istenkáromlással vádolnak, mivel túlléptek a vallási meggyőződéseken.” (Anthony de Mello)

Egyetlen ember sem élhet hit nélkül. Persze csak akkor válik érthetővé, miért is nem bírja ki senki sem sokáig, hogy hit nélkül éljen, ha a nagy német-amerikai teológus, Paul Tillich meghatározására gondolunk, aki azt mondja: *a hit nem más, mint a viszonyunk ahhoz, „ami feltétlenül érint minket”.* Ezzel félretolja a hit túlságosan egyszerű azonosítását a vallással és a hittartalmakkal, és azt kívánja olvasóitól, kérdezzék meg önmaguktól, *milyen értékek játszanak központi szerepet az életükben.* Ezek meglehetősen „világias” értékek lehetnek: munka, tekintély, hatalom, befolyás, gazdagság, szex, szerelem, művészet, egy bizonyos ember, a család, a nemzet vagy az egyház. Az ember szíve sok dolgon csünghet, s az ember tökéletesen átadhatja magát ezeknek. Ez óvja meg attól, hogy megbolonduljon a fenyegető értelmetlenségtől.

Am sok minden abból, ami ily módon „feltétlenné” válik, végső soron bálványimádó módon a tiszta e világisághoz tapad. Nem rendelkezik azzal az erővel, hogy szabadá tegye az embert önmaga számára, és elvegye tőle a félelmet a kudarcától, a szenvedéstől és a haláltól.

Alapvetően azt mondhatjuk, hogy **a vallás jelensége** az emberrel együtt jelent meg a földön, és mindenütt sziklaszilárd a helye. Volker Zuber, fürth-i plébános ezt így fo-

galmazta meg egyszer: „Vagy az evolúció legnagyobb tévedése zajlik itt, vagy pedig olyasmiről van szó, ami egy magasabb valóság sejtését tükrözi és ezért értelmes. Sejtés ez, nem pedig tudás. Az ember aztán megtölti ezt a sejtést a maga tapasztalataival és elképzeléseivel. Hitet fejleszt ki.”

A kifejelett hitnek két összetevője van; ezeket legjobban a „belief” (hit, hiedelem; amit hiszünk) és a „faith” (hit, bizalom; ahogyan hiszünk, a hit magatartása) angolszász megkülönböztetésével világíthatjuk meg. A **„belief” a hittartalmakat** jelenti, amelyek mítoszokban, tanokban, parancsokban, szimbólumokban és rituálékban nyilatkoznak meg. A **„faith” a hit mélyszerkezetére utal,** a bizalom és a kötődés mintájára, a spiritualitásra. Ez rögtön a vallási szocializáció kezdetén kialakul. Még jóval azelőtt, hogy a gyermek világosan fölismerhetné a szülők értékeit és hittartalmait, megérzi és magáévá teszi az azok alapjául szolgáló értelmi struktúrát. A „belief” és a „faith” együttesen adja meg az embernek az élet értelmét, igazoltságát és azt, hogy „mély-énje” azonosulni tudjon a maga értékmérőivel. „Az egész történelem során ez a funkció volt a legerősebb kötőanyag, amivel csak a rendelkeztek a kultúrák”, jegyzi meg ezzel kapcsolatban Ken Wilber amerikai buddhista valláspszichológus.

A „belief” és a „faith” kettősségében fennálló hitet azonban minden vallásban **további elemi ket-tősség jellemzi:** „tremens” és a „fascinans” jellege, tehát egyfelől az Istenségtől való **remegés**, borzongás és félelem, másfelől a rajongóan boldogító lelkesültség, **elbűvöltség** közti feszültségmezőben ingázik.

A különböző vallásokba vagy felekezetekbe tartozó hívő emberek közötti legnagyobb különbségeket a „belief” elemei, a hittartalmak, a tanok és dogmák határozzák meg. Ezek mentén fejti ki **James W. Fowler** amerikai teológus a maga egyetemes „lépcsőmodelljét” az egyén valláspszichológiai fejlődéséről (Stages of Faith, 1981). Fowler először is megállapítja: „Születésünktől fogva föl vagyunk szerelve a hit növekedésre alkalmas képessé-

gével. Hogy ez a képesség mennyire aktivizálódik és növekszik, nagyrészt attól függ, hogyan fogadnak minket a világban, és miféle környezetben növünk fel. A hit interaktív és társadalmi jelenség; közösséget, nyelvet, rítusokat és gondoskodást igényel.”

A hit „növekvő képességében” Fowler **hat lépcsőfokot** különböztet meg, melyek **spirálszerűen átfedik egymást.**

(1.) Fowler **„intuitív-kivetítő hitnek”** nevezi az első lépcsőfokot. A **három-hétéves** gyerekek tipikus jellemzőjének tartja, még ha ez a hit a felnőtt életét is képes meghatározni az animista vallásosságban. „A gyerek folyton belebotlik valami újba, amivel kapcsolatban még nem alakított ki szilárd megismerési eljárásokat. Ekkor működni kezd benne a **képzelőerő**, az a képesség, hogy tapasztalatait történetek tárgyát alkotó erős képekben foglalja össze.” Fowler szerint ezen a szinten az a **veszély** fenyeget, hogy a gyermeki „imaginációt” (képalkotást) esetleg „megszállják” a rettenet és a rombolás gátlás nélküli képei, vagy az, hogy **képzelőerejét** esetleg arra zsákmányolják ki, hogy tabukat és morális elvárásokat erősítsenek meg benne. Ezen a lépcsőfokon alakul ki a bizalom és a kötődés mintája, a „faith”. Itt jönnek létre annak alapjai, hogyan súlyozódnak majd egy ember vallásosságában a Lét szent alapjával szembeni „elretentő” és „elbűvölő” összetevők.

(2.) Fowler második fokozata, a **„mítikus szó szerinti hit”** az egyén pszichológiája szempontjából az (általános) **iskolás évek** időszakának felel meg. „Ha életünket egy folyónak ábrázoljuk, akkor a második fokozat olyan »sztorikat« mesél el, amelyek az életpályát a folyó közepe felől írják le. A második fokozat embere, legyen az gyerek vagy felnőtt, még nem lép ki a folyópartra, hogy **elgondolkodjék** a folyó »sztorijairól« és azok sokféle jelentéséről.” Szigorúan szó szerint veszi a mítoszokat, a hittartalmakat és a morális szabályokat, a szimbólumokat szó szerinti egyoldalúsággal fogja föl. Az etika itt egy egyenes vonalú „Ahogy te velem, úgy én veled”-nek felel meg, a „szemet szemért, fogat fogért”-nak. E szint **veszélyei** abban rejlenek, hogy ter-

mészetellenes perfekcionizmus (hibátlanásra törekvés) alakul ki (különösen a kultusz területén), illetve az a naiv elképzelés, hogy jótettek által megigazulhat az ember.

(3.) „A harmadik fokozat normális esetben az *ifjúkorban* bontakozik ki, de igen sok felnőtt számára válik az egyensúly tartós helyévé.” Így sorolja be Fowler azt, amit „*szintetikus-konvencionális hitnek*” nevez. Az ember ezen a lépcsőfokon meg tudja nevezni a hittartalmakat és a képeket, védelmezi azokat, és úgy érzi, *érzelmileg mélyen kötődik* hozzájuk; ugyanakkor *vonakodik* a tudatosságra irányuló hívásoktól, és ki is kerüli őket, ahogyan azokat is, amelyek a hittartalmakért vállalt tudatosabb felelősségre szólítanak föl. Fowler szerint ezen a harmadik szinten a hit *konformista* abban az értelemben, hogy pontosan rá van hangolva (az illető számára) jelentős személyek elvárásaira és ítéleteire, az önálló ítéletalkotáshoz még nem elég biztos, s így nem képes független távlatokat alkotni. *Tekintélyhívóként* él az ugyanazon értékekkel rendelkező ismerős csoportban. Azok a szimbólumok és rituális ábrázolások, amelyek ennek az embernek a hitét kifejezik, elvá-

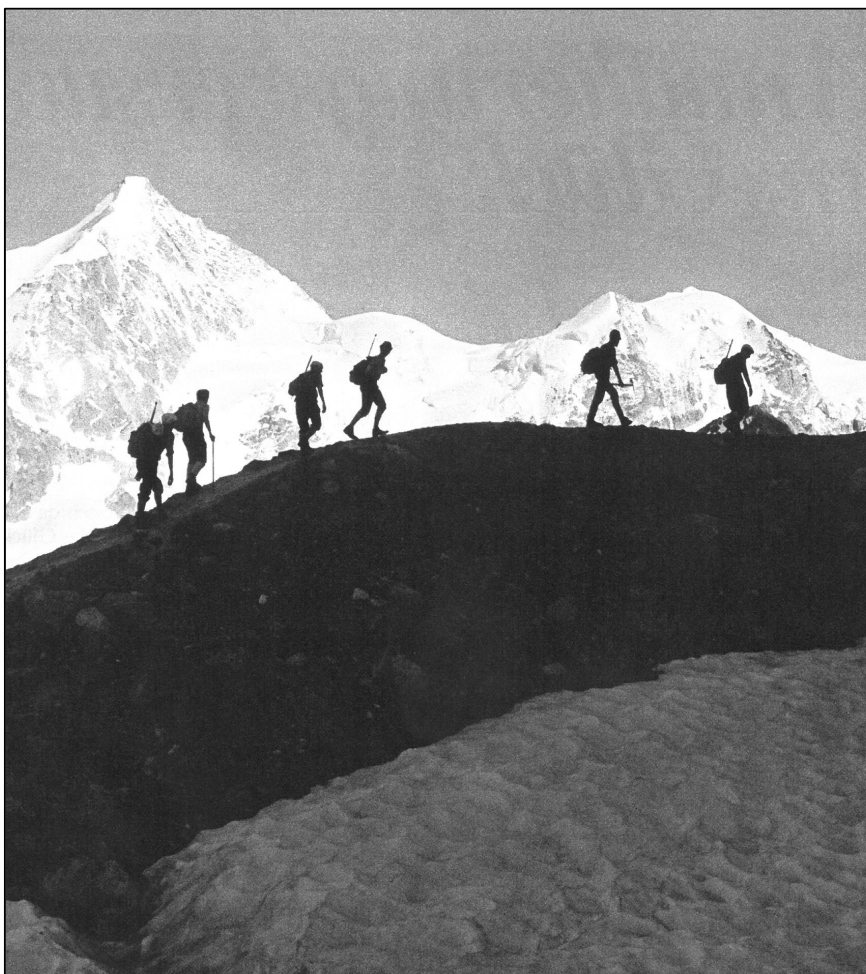
laszthatatlanul összekapcsolódnak az értelmet adó értékekkel. Ennek megfelelően mindenfajta „*mítosz-talanítást*” alapvető fenyegetésnek fog érezni. Az értelmet adó értékekhez kötődő szimbólumok maguk válnak szentté. A szimbólumok elleni támadás az ő szemében maga a Szent, maga az Isten elleni támadásnak számít. Kézenfekvő, hogy a hit harmadik lépcsőjén álló ember *ki van szolgáltatva* a hitbeli fundamentalizmus minden változatának.

(4.) Csak a negyedik szinten történik meg az áttörés a csoport vagy a csoporthoz tartozás általi meghatározottságtól az önálló egyéniség felé. Az „*egyéni reflektáló hit*”, ahogy Fowler nevezi ezt, képes elválasztani a szimbólumok jelentését az azt hordozó elemektől. Itt *megtörik a naiv ráhagyatkozás* a szimbólumok szent hatalmára, hatékonyságára és belső igazságára, valamint a beléjük vetett (naiv) bizalom. A negyedik fokozatba tartozó hívőknek ezért a vallási szimbólumokat újból és újból le kell fordítaniuk azok fogalmi jelentésére. Létrejön a *skolasztika* és a *dogmatika*, eközben pedig igencsak kialakulhat az értelmet adó tartalmak sterilitásának és laposságának

érzése. Mindazonáltal ezen a szinten rejtve marad a hívő elől az a belátás, hogy az élet összetettebb, mint a világos megkülönböztetések és az elvont fogalmak elvont logikája. A negyedik lépcsőfok megfelelő a *korai felnőttkor* számára. Mindenesetre sok vallásos felnőtt egyáltalán nem építi ki ezt a negyedik lépcsőt, másoknál pedig csak negyvenes éveikben jut érvényre.

(5.) A vallási fejlődés ötödik lépcsőfoka, az „*összekapcsoló hit*” Fowler szerint rendszerint csak az ember *életének dele után* kezdődik. Analóg módon a kvantumelmélet belátásához, miszerint a fényt egyszerűen kell hullám- és részecske-tér-mészetűnek tartanunk, az ide tartozó hívők érzik, hogy a vallási igazság *többdimenziós*, és egyenes vonalú fogalmisággal nem ragadható meg. Megnyílván a paradox, és ezzel a nyilvánvaló ellentmondásokban megnyilatkozó igazság számára, ezek az emberek arra törekcsenek, hogy *(összekapcsolják és) egyesítsék* a gondolkodásban és a tapasztalásban jelentkező ellentéteket. Mivel készek arra, hogy közeledjenek ahhoz, ami tőlük eltérő, illetve ami mély-énjüket és világlátásukat látszik fenyegetni, ennek az ötödik szintnek a spiritualitása *mentes* a törzsre, osztályra, nemzetre és vallási közösségre korlátozódásoktól. Az ötödik fokozat hívői tudják: A saját vagy más hagyományok kínálta szimbólumok, mítoszok, tanok és liturgiák elkerülhetetlenül *részlegesek*, egy bizonyos nép vagy személyi kör tapasztalataira korlátozottak, és ennél fogva tökéletlenek. Az ember ekkor már sejti, hogy a más hagyományokban meglévő igazság *kiegészítheti és helyesbítheti* saját igazság-megismerését. A különbözőképpen hívők közötti beszélgetés így *igazán ökumenikussá* válhat, minthogy minden résztvevő megnyílik arra, hogy megtérjen a másik oldal igazságához. Az összekapcsoló hit azért képes nagyra becsülni a szimbólumokat, mítoszokat és rituálékat, a sajátjait is, meg másokét is, mivel legbelül megragadta az a szent realitás, amelyre azok irányulnak. Fowler szerint ennek a hitfokozatnak a *veszélye* a bénító passzivitásban rejlik, amely az igazság paradox felfogása miatt önelégültséghez és társadalmi visszavonuláshoz vezethet.

(6.) A hatodik lépcsőfok, az „*egyetemesre hajló hit*” embereiről viszont azt mondhatjuk, hogy elővigyázatlanok a saját mély-énjükre leselkedő *veszélyekkel*

szemben. Ők az *abszolút szeretet és igazságosság* felszólítását követik, függetlenül attól, hogy az hová vezet. Fowler azt írja: „Azok az emberek, akiket legjobban a hatodik fokozattal lehet jellemezni, általában olyan minőségekkel rendelkeznek, amelyek *megingatják* a normalitásra vonatkozó megszokott ismerveinket. Az önfenntartás iránti közömbösségük, a transzcendens morális és vallási aktualitással kapcsolatos izlésük és érzéseik eleven-sége rendkívüli és gyakran *kiszámíthatatlan* vonásokkal látja el cselekedeteiket és szavaikat. Az egyetemességre hajló részvét iránti odaadásuk sértheti szűkös elképzelése-

inket az igazságosságról. Azzal, hogy *áttörik* a túlélés, a biztonság és a jelentőségesség általi megszál-lottságunkat, fenyegetik a becsülete-ségről, a jóságról és az okosságról alkotott, jól kiegyensúlyozott szabványainkat.” Ha pedig aziránt érdeklődünk, milyen szerepet tölte-nek be az ilyen emberek lelkiéleté-ben a hit mélyen fekvő, „elrettető” és „elbűvölő” összetevői, akkor a válasz csak ez lehet: Úgy tűnik, az Istentől, a Lét alapjától, illetve a jövő hatalmától való *félelmet tökéle-tesen elnyelte az Isten iránti lelke-sedés*, az Istentől elbűvöltség. „Semmi sincs Istenben (a Lét alap-jában), amitől félni kellene”, mond-

ja a kora középkori dominikánus misztikus, *Eckhart mester*.

A hit egyetemességre hajló, ha-todik fokozatának leírását olvasva a keresztény ember rögtön a názareti *Jézusra* fog gondolni, de minden vallási közösség fel tudná sorolni köréből azoknak a nevét – például a buddhizmus is, kezdve magával *Gautama Buddhával* –, akik éppúgy *áttörték a normalitás megszokott ismérveit*, mint szellemi testvéreik a többi vallásban. És mindenütt sokan vannak azok a *vértanúk*, akiket azért öltek meg, mert kortársaik nem tudták kibírni hitüknek a normalitást felborító erejét.

Peter Rosien

Isten az én terapeutám

Izmael gyerekkatona, valahol Afrikában: „Nincs más választásom, mint azt tenni, amit a harcosok megkívánnak tőlem. Szüleim és testvéreim már nem élnek. Senkim sincs, akihez mehetnék. A harcosok fegyvert adnak nekünk, és arra kényszerítnek, hogy foglyokat lö-jünk agyon. Telepumpálnak minket drogokkal. Azért ölök, hogy én magam életben maradjak. A fegyver megvéd engem, életben tart. Amikor ölök, nincsenek semmilyen érzése-im. Ha nem ölök, akkor érzem, mennyire egyedül vagyok, mennyire elhagyatott. Csak a mecsetben ér-zem jól magam, mert ott Istennel találkozhatok.”

Hanna harmincas évei közepén lévő nő, valahol Németországban. Egyedül él. Nem önként. Szívesen állna kapcsolatban egy férfival. Egy meghatározott férfival. De az nem akarja őt. Amikor az illető ezt megmondja neki, nagyon rosszul van. Az ezt követő első napokban sokat sír, alig tud már odafigyelni a munkájára. Egy napon, a karácsonyi bevásárlás közepette, Hanna szünetet tart egy templomban. Csöndesen beül egy padba, nézi az oltárt, a templom ablakait, az égő gyertyá-kat. Egyszer csak egy erős érzés jelenik meg benne, a védtettség ára-ma. Azt gondolja: „Istenem, te ked-velsz engem. Benned vagyok, és te bennem. Nincs szükségem rá, erre a férfira.”

Elie Wiesel, a 2016-ban elhunyt író túlélte a holokausztot. Miután kiszabadult a koncentrációs tábor-ból, a szövetségesek kívánságára leírta, miket élt át ott. A szörnyűsé-

gekre emlékezés egy akasztófán kivégzett fiatal férfi halálának elbe-szélésével végződik. „Több mint fél órán át függött ott, és szemünk előtt vívta haláltusáját élet és meghalás között. És az arcába kellett néznünk. Még élt, amikor elmentem mellette. Nyelve még piros volt, szeme még nem aludt ki. Hallottam, amint mö-göttem egy férfi megkérdezi: 'Hol van Isten?' És hallottam, amint egy hang azt feleli bennem: 'Ott van – ott lóg az akasztófán.'”

Miért érzi úgy Izmael, Hanna és Elie, hogy Isten megerősíti őt? Nem lenne-e kézenfekvő mindhárom esetben elcsüggedni, és „köszönet-tel” lemondani Istentől, aki nem szabadít meg? Sem a gyerekkatonai léttől, sem egy nagy szerelem kilá-tástalanságától, sem egy iszonyatos rendszer fogdmegieitől?

Nincs olyan Isten, aki erős kéz-zel beavatkozna, hogy helyreigazít-sa a világot. Minden rettenetes do-log megtörténik. Minden, ami szo-morú, megmarad. A halál bekövet-kezik. S az emberek mégis tanúi egy olyan erőnek, amely továbbviszi őket, s azt súgja nekik: Bármilyen tör-ténjék is, veled vagyok!

„Ez a 'terapeuta Isten' iránti sze-retet, akire mindenekelőtt a kétség-beesetteknek van szükségük”, mondja *Boris Cyrulnik*. Olyan Isten ez, aki gyógyít, aki növeli az élet súlyos terheivel szembeni ellenállóerőt. A neurológus és pszichiáter *Cyrulnik* 1937-ben született Franciaország-ban, olyan zsidó bevándorlók gyer-mekeként, akik a náci elöl menekültek, mégis koncentrációs tábor-ban kellett meghalniuk; ő számít a

„rugalmas ellenállási képesség” („reziliencia”) kutatása egyik atyjá-nak. Azt kérdezi: Mi tesz minket erőssé? Mitől nem válunk kétségbe-esetté a csaknem kilátástalan hely-zetekben? Meglepő, hogy nem utol-sósorban „Istennel” válaszol erre. A terapeuták évtizedeken át sem tu-dományos érdeklődéssel, sem nagy-rabecsüléssel nem fogadták az effaj-ta választ. Nagyszerű dolog, hogy most attól a férfitől jön ez a válasz, aki azt mondja magáról: „Nem ne-vezném hívőnek magam.”

„Végre ismét nyilatkozik a val-lás témájáról egy nagy pszichiáter. Ez nagyon régóta nem fordult elő”, mondja *Henning Freund* német valláspszichológus. Hosszú időn át vezetett egy ambuláns pszichiátriai és pszichoterápiai klinikát Frankfurt am Mainban, 2014 óta magánpraxi-sa van Heidelbergben. Számára magától értetődő, hogy a terápia forrásaként használja föl a vallást és a vallásosságot. *Cyrulnik* kutatásait bátorításként fogja föl: A vallást nem „kezeleni” kell; igenis nagy jelentősége van egy ember egész élete szempontjából.

No, mit szolt volna ehhez *Sig-mund Freud*?! A 20. század elején ő alakította ki azt a látásmódot, amely évtizedekre normává vált; rendsze-rében Isten nem más, mint egy túl-magasított apafigura, amelyet fejlő-dése során az ember mindenképpen leráz magáról. Számára a vallási elképzelések nem a tapasztalat le-csapódásai vagy a gondolkodás eredményei voltak, hanem egysze-rűen illúziók. Ha egy felnőtt „még mindig” hitt, az számára azt jelen-